

Μακεδονικά

Τόμ. 1

Κτητορική επιγραφή του Αγίου Δημητρίου της Παλατίτσας

Μανόλης Ανδρόνικος

doi: [10.12681/makedonika.9124](https://doi.org/10.12681/makedonika.9124)

Copyright © 2016, Μανόλης Ανδρόνικος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανδρόνικος Μ. (2017). Κτητορική επιγραφή του Αγίου Δημητρίου της Παλατίτσας. *Μακεδονικά*, 1, 190–194.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9124>

ΚΤΗΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΛΑΤΙΤΣΑΣ

Είναι γνωστό πιά σήμερα, ὅστερ' ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὰς τοῦ ἐξαίρετου Γάλλου ἀρχαιολόγου Λέον Heuzey καὶ τὶς τελευταῖες τοῦ σεβαστοῦ μου καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου, τὸ μικρὸ χωριὸ Παλατίτσα, μισὴ ὥρα νοτιώτερα ἀπὸ τὴ Βέροια. Στὴν ἀρχὴ τοῦ χωριοῦ διατηρεῖται, σὲ κακὴ δυστυχῶς κατάσταση, ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, χτισμένη τὶς ἀρχὰς τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ τύπος τῆς, σὰν ὅλες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδιαίτερο: ἓνα μακρονάρι, πὺν στύλοι ξύλινοι τὸ χωρίζουν σὲ τρία κλίτη. Στὸ χτίσιμό τῆς χρησιμοποίησαν ἀρκετὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ γειτονικὸ παλάτι τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὁ Λέον Heuzey καταγράφει δώδεκα σπονδύλους¹), ἓνα μικρὸ δωρικὸ κιονόκρανο κι' ἓνα πόδι ἀπὸ ἀρχαῖο περιρραντήριο, πὺν χρησίμευε γιὰ ὑποστήριγμα τοῦ βαπτιστηρίου, μὴ λογαριάζοντας φυσικὰ τὶς κυβικὰς πέτρες πὺν μεταχειρίστηκαν στοὺς τοίχους. Ἀπὸ τὴ χρονολογία πὺν ἀναφέρει ὁ Heuzey στὸ σημεῖο πὺν καταγράφει καὶ τὸ ἀρχαῖο ὕλικὸ φαίνεται πὺς διάβασε καὶ τὴν ἐπιγραφὴ γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε, δὲν τὴ δημοσίευσεν ὅμως οὔτ' ἐκεῖνος οὔτε καί, ὅσο μπόρεσα νὰ βρῶ, κανεὶς ἄλλος. Δίνουμε τὸ πανομοιότυπο τῆς ἐπιγραφῆς ὅπως μὲ κάθε ἀκρίβεια τὴν ἀντέγραψε ὁ φίλος ζωγράφος κ. Χρ. Λεφάκης.

Ἡ ἐπιγραφὴ, πὺν διατηρεῖται πολὺ καλὰ, εἶναι γραμμένη ἐπάνω ἀπὸ τὴν πρὸς τὸ ἱερὸ θύρα τῆς προθέσεως. Ἄν καὶ δὲν λείπουν οἱ συνειθισμένες στὶς βυζαντινὰς ἐπιγραφὰς βραχυγραφίαι, ὅμως ἡ ἀνάγνωσή τῆς δὲν παρουσιάζει σημαντικὰς δυσκολίας. Στὴ μεταγραφὴ πὺν δίνω ἐδῶ χωρίζω τοὺς στίχους μετρικά, γιὰ τὴν ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι γραμμένη σὲ βυζαντινὸ δωδεκάσύλλαβο².

* Ἐχω ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσω τὸ σεβαστό μου καθηγητὴ κ. Α. Σιγάλα τόσο γιὰ τὴν παρὰχώρησιν τῆς δημοσίευσιν, ὅσο καὶ γιὰ τὴ βοήθειαν πὺν μοῦ προσέφερε στὴ μελέτῃ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀκόμη εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ τὸ σεβαστό μου καθηγητὴ κ. Α. Ξυγγόπουλο γιὰ τὴ σημαντικώτατη βοήθειαν στὴν ἐργασία μου.

1. ΛΕΟΝ ΗΕΥΖΕΥ, *Le mont Olympe et l' Acarnante* σελ. 193.

2. Περβλ. Σ. ΚΟΥΓΕΛ, Ἡ ἐκ Βεροίας Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ, Ἑλληνικά, τόμ. 9 (1936) σ. 167.

Τίνος τὸ ἔργον ἐν γράμμασιν οὐ λέγω·
 Θεὸς γὰρ οἶδεν ὁ ἔρευνῶν καρδίας.
 Εἴ τις τε ἄνθρωπος δωρεάν μοι προσφέρει
 καὶ Μάρτυρα εὐρήσει πρὸς τὸν θεὸν προστάτην.
 Ἐχρίστη ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ ὑπὸ
 χειρὸς Νικολάου Ζωγράφου ἐκ τόπου
 Δινοτόπι ἐλαχίστου καὶ ἁμαρτωλοῦ.
 Ἐτελειώθη κατὰ μηνὸς Μαΐου
 ε . . . ἐπὶ ἔτους ΖΟΗ ἰν(δικτιῶν)ος ΙΓ' ¹).

Ἐνῶ περιέμενε κανεῖς εὐθύς στὸν πρώτο στίχο νὰ δεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορα, ὅπως συμβαίνει στὶς παρόμοιες ἐπιγραφές, ὁ γράφας ἀρκεῖται, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ³⁾ βυζαντινὴ μετριοφροσύνη, νὰ μᾶς πεῖ πὼς δὲν ἀναφέρει « τίνος εἶναι τὸ ἔργον » γιατί ὁ θεὸς τὸ ξέρεи κι' αὐτὸ φτάνει. Ἡ τελευταία λέξη τοῦ 2^{ου} στίχου, ποῦναι βραχυγγραμμένη, πρέπει νὰ διαβαστεῖ *καρδίας*, μῶλο πού τὸ Ρ δὲν εἶναι φανερό ³⁾ καὶ τὸ ΔΗ εἶναι ἀνορθόγραφο· ἔτσι μόνο παίρνει νόημα ἡ φράση αὐτὴ ποῦναι γνωστὴ στὴ χριστιανικὴ φιλολογία ⁴⁾).

Οἱ στίχοι 3 καὶ 4 παρουσιάζουν σχετικὴ δυσκολία· ὁ 4^{ος} μὲ τὴν ἀνάγνωσι πού κάναμε μᾶς δίνει δυὸ συλλαβές παραπάνου ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνεξήγητο, γιατί τὴν ἴδια ἀνωμαλία παρατηροῦμε καὶ στὸν 3^ο στίχο τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀγίου Χριστοῦ τῆς Βεροίας· ἐκεῖνο πού μᾶς δυσκολεύει εἶναι τὸ νόημα, πού ὅμως εἶναι, νομίζουμε, τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ βγεῖ :

1. Στὴ μεταγραφὴ δὲν κράτησα τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ κειμένου, τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ δεῖ κανεῖς στὸ πανομοιότυπο.

2. Τὴν ἴδια ἔκφραση βρίσκουμε συχνὰ σὲ παλαιότατα χριστιανικά μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔτσι π. χ. στὴν ἐπιγραφὴ τῆς μονῆς Λατόμου, ὅπως μᾶς τὴν ἔσωσε ἡ διήγησι τοῦ μοναχοῦ Ἰγνατίου « ... ὑπὲρ εὐχῆς ἧς οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα ». Βλ. Α. ΡΑΔΟΡΟΥΛΟΣ - ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Varia Sacra Graeca*, Πετροῦπολις 1907 σ. 107. Σ' ἕνα τόξο τοῦ νάρθηκος τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου : « ἡ ὑπὲρ εὐχῆς οὐ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα ». CH. DIEHL, M. LE TOURNEAU, H. SALADINS, *Les monuments chrétiens de Salonique* σ. 57. Στὸν Ἅγιο Δημήτριο συναντοῦμε δυὸ φορές τὴν ἐπιγραφὴ : « ὑπὲρ εὐχῆς οὐ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα » ἔ. ἀ. σ. 95. Ὁ σεβαστὸς μου καθηγητὴς κ. Α. Ξυγόπουλος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ μιὰ παρόμοια ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Βοσκοχώρι πού δημοσιεύεται παραπάνω σ. 18 στὸν τόμο αὐτό : ὑπὲρ εὐχῆς ἐπ | οἶσαν ὦν | οἶδεν ὁ Θεὸς | ς τὰ ὀνόματα. Ὅμοια παραδείγματα στὸν Γ' τόμο τῆς Ἐπετηρίδος Βυζ. Σπουδῶν, σ. 335 : ΘΕΜ. ΒΟΛΙΑΔΗ, Μιὰ μεταβυζαντινὴ ἐπιγραφὴ.

3. Ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ γράμματα ΑΡ συμφωνεῖ κι' ἡ ἀνάγνωσι τοῦ 4^{ου} στ. « καὶ μάρτυρα . . . » καὶ πρὸ πάντων τὸ « ἁμαρτωλοῦ » τοῦ 7^{ου} στίχου. Πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴ Ἀγίας Μαρίνης Χιλιομιδίου Κορίνθου : « Θεὸς γὰρ οἶδεν ὁ ἔρευνῶν καρδίας ». ΘΕΜ. ΒΟΛΙΑΔΗ, Μιὰ μεταβυζαντινὴ ἐπιγραφὴ, ἔ. ἀ.

4. Πρβλ. Παραλ. Α, 29, 17, Α, 28, 9 καὶ Βασιλ. Α, ΙΣΤ, 7 « ὁ ἐτάζων καρδίας ».

+ ΤΙΝΟΣ ΠΕΡΓΩΝ, ΕΝΤΥΜΝΟΛΟΘΣ ΓΗΝΕΝ
 Ο ΕΥΝΑΚΙΝ ΟΙ ΤΣΤΥΝΟΣ ΕΡΜΟΙΤΦΗ • ΚΜ ΕΥΝΕΝ
 ΡΩΤΩΝ ΡΩΤΩΤ • ΕΧΡΗ ΤΥΝΗ ΠΙ • ΠΟΧΙΡ, ΠΙΣΩΡΕΣ
 ΕΚΤΩΣ, ΛΙΡΩΤΩΝ, ΕΛΜΕΝ ΤΛ • ΕΤΑΝΟΚΤΜΙΝ ΜΑΙΧ
 ΕΦΕΠΙΣΤΩΤΩ • ΟΗ

Κτητορικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Παλατίσας

Ἄν, λέγει, κάποιος ἄνθρωπος προσφέρει δωρεὰ στὴν ἐκκλησία θὰ ἔχει προστάτη μαζί μὲ τὸ θεὸ καὶ τὸ Μάρτυρα, ποὺ στὸ ὄνομά του, δηλ. τὸν Ἅγιο Δημήτριον ¹⁾, τιμᾶται ἡ ἐκκλησία.

Στὸ στ. 5 συναντοῦμε τὸ ρῆμα «ἐχρίστη» στὴ θέση τοῦ συνηθέστατου «ἀνιστορήθη», μὲ τὴ σημασία δηλαδὴ τοῦ «ἐτοιχογραφήθη» ἡ ἐκκλησία. Παρ' ὅλη τὴν πρωτοτυπία του καὶ τὸ παράδοξο τῆς ἔκφρασης νομίζω, πὼς δὲν εἶναι δυνατό ν' ἀμφισβητηθεῖ, γιατί οὔτε βραχυγραφία ἔχουμε καὶ ἡ διατήρηση τῶν γραμμάτων εἶναι τελεία ²⁾).

Ὁ τύπος τῆς ἐμπρόσθετης δοτικῆς (στ. 5 ἐν μηνί) καὶ γενικῆς (στ. 8 κατὰ μηνός) ἀντὶ ἀπλῆς δοτικῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος σὲ κείμενα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ³⁾. Συνειθισμένη εἶναι κι' ἡ ἔκφραση τοῦ 7^{ου} στίχου : «ἐλαχίστου καὶ ἀμαρτωλοῦ» ⁴⁾).

Στὸν τελευταῖο στίχο, μετὰ τὴν ἡμερομηνία (Μαῖου ε), ἔχουμε τὸ περίεργο ἐκεῖνο μονόγραμμα ποὺ ἀφήνουμε ἀσυμπλήρωτο στὴ μεταγραφῇ. Θὰ περιμέναμε στὴ θέση ποὺ εἶναι ἢ τὴν ἡμερομηνία ὀλογράφως ἢ τὸ ὄνομα ἁγίου τῆς ἡμέρας. Τὸ μόνο ὅμως ποὺ μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε εἶναι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Γ, τοῦ Φ ἢ Ω, ἐνὸς Ο, καὶ τῆς βραχυγραφίας πιθανώτατα τῆς καταλήξεως — ης ἢ — ας.

Τέλος ἡ ἐπιγραφή μᾶς δίνει τὴ χρονολογία ΖΟΗ (7078) ἀπὸ κτίσεως κόσμου ποὺ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1570 τῆς δικῆς μας χρονολογίας ⁵⁾. Καὶ τὰ τελευταῖα δύο ὅμοια σχεδιάσματα πρέπει νὰ δηλώνουν τὴν ἰνδικτιῶνα, ἡ ὁποία εἶναι γιὰ τὸ 1570 ἡ δεκάτη τρίτη.

Ἐκεῖνο ποὺ θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερα στὴν ἐπιγραφή εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ ζωγράφου ⁶⁾. Μαθαίνουμε τὸ ὄνομά του, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα

1. Εἶναι ἀλήθεια πὼς κάτι τέτοιο δὲ βρῆκα σὲ παρόμοιες ἐπιγραφές.

2. Τὸ ἐχρίσθη τὸ βρῖσκουμε καὶ στὴν ἐκκλησία τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων στὴ Ζέλοβα τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ ἐκεῖ πρόκειται γιὰ τέμπλο «Ἐχρισώθη τὸ παρὸν τέμπλον . . . ἐχρίσθη διὰ χειρός . . .». Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Β' σ. 329 ἀρ. 38.

3. Βλ. ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης σ. 137, 139, 154.

4. Βλ. H. GREGOIRE, Recueil des inscriptions grecques Chrétiennes d'Asie Mineure c. 1 N° 138, 233, 299, 338.

5. Κάποια λογία τάση ποὺ παρατηρεῖται σ' ὅλη τὴν ἐπιγραφή φανερώνεται καὶ στὴ γρησιμοποίηση τῆς ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίας, ἐνῶ «ἡ χρονολογία ἀπὸ τοῦ 1500 καὶ πέραν σημειοῦται ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ γράφεται διὰ γραμμάτων» κατὰ τὸν Δ. Σισιλιάνον, Ἑλληνες ἀγιογράφοι μετὰ τὴν ἔλωσιν, σ. 36.

6. Πολλές ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες σώζονται σὲ καλὴ σχετικὰ κατάσταση καὶ ἀποτελοῦν πολὺτιμα μνημεῖα τῆς ζωγραφικῆς τῶν χρόνων αὐτῶν. Οὔτε τοῦ θεματός μου εἶναι, οὔτε εἶμαι κατάλληλος ν' ἀσκοληθῶ μ' αὐτές· ἄλλοι ὅμως εἰδικώτεροι θά-ξιζε τὸν κόπο νὰ τὶς μελετήσουν καὶ νὰ φροντίσουν νὰ διατηρηθοῦν, τώρα μάλιστα ποὺ ἡ περιοχὴ ἀποκτᾷ ἐνδιαφέρον μὲ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστημίου μας.

τῆς πατρίδας του· ἄγνωστος μέχρι τώρα ὁ «ἐκ τόπου Λινοτόπι Νικόλαος» ἀξίζει νὰ πάρει τιμητικὴ θέση δίπλα στοὺς ἄλλους ἀγιογράφους τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ πατρίδα του Λινοτόπι μπορούμε νὰ ποῦμε μὲ μεγάλη ἀσφάλεια πὼς εἶναι τὸ γνωστὸ Βλαχοχώρι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, πὺν μαζὶ μὲ τὰ γειτονικά του Νικολίτσα, Γράμουστα κ. ἄ. ἐρειπώθηκαν τὸ 18^ο αἰῶνα. Τὸτι βλέπουμε τὸ ζωγράφο Νικόλαο νὰ ἐργάζεται σὲνα τόπο μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, σημαίνει, πὼς ἦταν γνωστὴ ἓνα γύρο ἡ καλλιτεχνικὴ του ἱκανότητα. Καὶ δὲν ἦταν ὁ μόνος στὴν πατρίδα του. Τὰ Βλαχοχώρια γνώρισαν χρόνια πλούτου κι' ἀκμῆς¹⁾, πὺν φυσικὸ ἦταν νὰ βοηθήσουν καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ, μπορούμε νὰ ποῦμε, κίνηση τοῦ τόπου. Καὶ δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἄσχετο, νομίζω, πὼς «ἡ ζωγραφικὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς τέχνας ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι καλλιεργοῦνται μὲ καλὴν ἐπίδοσιν»²⁾, στὴ γειτονικὴ Σαμαρίνα, ὅπου ἀρκετοὶ πρόσφυγες εἶχαν καταφύγει ἀπὸ τὰ παραπάνω Βλαχοχώρια στὶς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν³⁾).

Ἄν θὰ θέλαμε νὰ βγάλουμε κάποιο γενικώτερο συμπέρασμα σχετικὰ μὲ τὸν τόπο, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, πὼς τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ Παλατίτσια κι' ἡ γύρω περιοχὴ βρίσκονταν σὲ ἀνθηρὴ κατάστασι καὶ μὲ κίνητρο τὸ γνωστὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα πὺν ἐνέπνεε τοὺς ὑποδουλωθέντας φρόντιζαν, ὥστε νὰ μὴ στερηθοῦν τὶς ὥραϊες ἐκκλησίαις, πὺν μέσα σ' αὐτὰς ἡ λατρεῖα παίρνει πραγματικὰ ὑπερκόσμιο χαρακτῆρα⁴⁾).

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

1. Σχετικὰ μπορεί νὰ δεῖ κανεὶς στὸ βιβλίον τῶν Ἀγγλων ἀρχαιολόγων WACE καὶ THOMPSON, *The nomads of the Balkans*, London 1913. Γιά τὸ Λινοτόπι δὲς στὶς σελ. 213, 216, 217, 218.

2. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορικαὶ ἐρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 21 (1937) σ. 430 κέξ.

3. Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ Λινοτόπι κι' ἄλλους ἀγιογράφους τῶν χρόνων αὐτῶν πὺν ἐργάστηκαν σὲ διάφορα μέρη. Ἐναν ἄλλο Νικόλαο γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Ἀγ. Νικολάου τῆς Καστοριάς πὺν εἶναι ἐξήντα χρόνια νεώτερος (1630 μ. Χ.). Γρ. Παλαμᾶς τόμ. 6 (1922) σ. 175 ἀρ. 25. Δύο ἄλλους, τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Κώσταν «ἐκ Καστοριάς χώρας Λινοτόμι» (διάβ. Λινοτόπι) τοὺς μαθαίνουμε ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Φωτμοῦ» στὸ Πετροχώρι τῆς Τριχωνίας (Ἑπ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Β' σελ. 322 ἀρ. 4), ὅπου ἐργάστηκαν στὰ 1589 μ. Χ. Τοὺς ἴδιους συναντοῦμε καὶ στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγ. Μηνᾶ στὸ Μονοδένδρι τῶν Ἰωαννίνων (1547 ἢ 1620 μ. Χ.)· ἔ. ἄ. σ. 329 ἀρ. 41. Ἐπίσης στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Μεταμορφώσεως τῆς μονῆς Τσιτατιστῆς εὐρίσκομεν τὸν «Μιχαὴλ ἐκ τόπου Ληνοτώπῃ τῆς Καστοριάς», πὺν ἐργάστηκε ἐκεῖ στὰ 1620. (ἔ. ἄ. τόμ. Ε', σελ. 66, ἀρ. 1.)

4. Ἐχουμε 2-3 ἀκόμη ἐκκλησιᾶς ἐκεῖ γύρω. Μιὰ 100 χρόνια παλιότερη, πὺν δὲ σώζεται πιά σήμερα, κι' οἱ ἄλλες τῶν ὑστέρων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.